IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 2 May 2026

DAVLAT VA TIJORAT BANKLARI O'RTASIDAGI HAMKORLKNI SAMARALI TASHKIL ETISH YO'NALISHLARI

Tuhtayev Sardor Dilshod o'g'li
O'zbekiston Respublikasi
Bank-moliya akademiyasi magistranti
Bigbosssardor@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20131290

Annotatsiya. Mazkur maqolada davlat va tijorat banklari o'rtasidagi hamkorlikni samarali tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Xususan, bank tizimida davlat banklari va xususiy tijorat banklari o'rtasidagi o'zaro aloqalar, ularning iqtisodiyotdagi roli hamda moliyaviy resurslarni taqsimlashdagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida banklararo hamkorlikning mavjud muammolari, jumladan resurslardan samarali foydalanmaslik, kreditlash tizimidagi nomutanosibliklar va raqobat muhitining yetarli darajada shakllanmaganligi aniqlangan. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida davlat va tijorat banklari o'rtasidagi hamkorlikni takomillashtirish yo'nalishlari ishlab chiqilgan.
Kalit so'zlar: Davlat banklari, tijorat banklari, banklararo hamkorlik, moliyaviy tizim, kreditlash, bank tizimi barqarorligi, raqamlashtirish, risklarni boshqarish, moliyaviy resurslar, iqtisodiy samaradorlik.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of organizing effective cooperation between state-owned and commercial banks. It examines the interactions between public and private banking institutions, their role in the economy, and their importance in the allocation of financial resources. The study identifies key challenges in interbank cooperation, including inefficient use of resources, imbalances in lending practices, and an underdeveloped competitive environment. Based on international experience, the paper proposes directions for improving cooperation between state and commercial banks.
Keywords: State-owned banks, commercial banks, interbank cooperation, financial system, lending, banking stability, digitalization, risk management, financial resources, economic efficiency.

KIRISH

Hozirgi globallashuv jarayonlari va moliyaviy tizimlarning jadal rivojlanishi sharoitida bank tizimi iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Xususan, davlat va tijorat banklari o'rtasidagi samarali hamkorlik iqtisodiy o'sishni ta'minlash, investitsion muhitni yaxshilash hamda moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishda muhim omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda bank tizimini isloh qilish, xususan davlat ulushi yuqori bo'lgan banklarni transformatsiya qilish va xususiy sektor ishtirokini kengaytirishga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

So'nggi statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston bank tizimida davlat ulushi ustun bo'lib, umumiy bank aktivlarining qariyb 65–70 foizi davlat banklari hissasiga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, tijorat banklari faoliyati ham izchil kengayib bormoqda va ularning iqtisodiyotdagi roli ortib bormoqda. Kredit qo'yilmalarining asosiy qismi davlat banklari tomonidan amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishda tijorat banklarining ulushi sezilarli darajada oshib bormoqda. Bu esa banklar o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish zaruratini yanada kuchaytiradi. Davlat va tijorat banklari o'rtasidagi hamkorlik, avvalo, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash, kreditlash jarayonlarini muvofiqlashtirish va iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu

hamkorlik orqali banklar o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish, xizmatlar sifatini oshirish va innovatsion bank mahsulotlarini joriy etish imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan hozirgi davrda banklararo integratsiya va axborot almashinuvi tizimlarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda davlat va xususiy banklar o‘rtasidagi hamkorlik muvozanatli va samarali tashkil etilgan bo‘lib, bu moliyaviy tizim barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Masalan, Yevropa mamlakatlarida davlat banklari asosan strategik loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, tijorat banklari bozor mexanizmlari asosida faoliyat yuritadi. Ushbu tajriba O‘zbekiston uchun ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, milliy bank tizimini takomillashtirishda qo‘llanilishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi

Davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlikni samarali tashkil etish masalasi iqtisodiy adabiyotlarda keng o‘rganilgan bo‘lib, ushbu yo‘nalishda xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli nazariy va amaliy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Mazkur masalani o‘rganishda, avvalo, bank tizimining umumiy nazariy asoslari, moliyaviy vositachilik jarayonlari hamda davlatning bank sektoridagi roli bilan bog‘liq ilmiy qarashlar muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy adabiyotlarda bank tizimida davlat ishtiroki va xususiy sektor faoliyati o‘rtasidagi muvozanat masalalari keng yoritilgan. Xususan, Frederic Mishkin o‘zining tadqiqotlarida bank tizimi barqarorligi va davlatning moliyaviy sektorni tartibga solishdagi rolini asoslab beradi. Uning fikricha, davlat banklari iqtisodiy inqirozlar davrida moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi, biroq uzoq muddatda xususiy banklar bilan raqobat muhitini buzmasligi lozim.

Shuningdek, Joseph Stiglitz tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda moliyaviy bozorlar samaradorligi va davlat aralashuvining ahamiyati yoritilgan. U davlat banklarining mavjudligi ayrim hollarda bozor kamchiliklarini bartaraf etishda muhim ekanligini ta’kidlaydi, ammo ortiqcha davlat aralashuvi resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishiga olib kelishi mumkinligini qayd etadi.

Banklararo hamkorlik va moliyaviy vositachilik samaradorligi masalalari Ross Levine tadqiqotlarida ham keng o‘rganilgan. Uning ilmiy ishlari bank tizimi rivojlanishi iqtisodiy o‘sish bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Levine banklar o‘rtasidagi samarali hamkorlik investitsiyalar hajmini oshirish va iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishini asoslab beradi.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan ham ushbu yo‘nalishda muhim ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, World Bank hisobotlarida davlat banklari va xususiy banklar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar tahlil qilinib, rivojlanayotgan mamlakatlarda bank tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha tavsiyalar berilgan. Ushbu hisobotlarda davlat banklarini bosqichma-bosqich transformatsiya qilish va xususiy sektor ulushini oshirish zarurligi ta’kidlanadi.

Bundan tashqari, International Monetary Fund tomonidan e’lon qilingan tahlillarda bank tizimi barqarorligini ta’minlashda risklarni boshqarish, kapital yetarliligi va likvidlik ko‘rsatkichlarini mustahkamlash muhimligi qayd etilgan. Ushbu tashkilot tavsiyalariga ko‘ra, davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish orqali moliyaviy tizim samaradorligini oshirish mumkin.

Mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan ham ushbu masala atroflicha o‘rganilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida bank tizimini isloh qilish, davlat banklarini transformatsiya qilish va tijorat banklari faoliyatini rivojlantirish masalalari bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Ushbu tadqiqotlarda bank tizimida raqobat muhitini kuchaytirish, kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish va raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish zarurligi ta’kidlangan.

So‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyot sharoitida banklararo hamkorlik masalasi yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Raqamli texnologiyalar asosida banklar o‘rtasida axborot almashinuvi,

to‘lov tizimlari integratsiyasi va fintech yechimlarining joriy etilishi hamkorlik samaradorligini oshirmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy adabiyotlarda bank tizimini raqamlashtirish va innovatsion rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlikni samarali tashkil etish kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda davlatning tartibga soluvchi roli, bozor mexanizmlari, raqobat muhiti va zamonaviy texnologiyalar uyg‘un holda rivojlantirilishi lozim. Shu bilan birga, mavjud ilmiy qarashlar asosida milliy bank tizimini takomillashtirish bo‘yicha yangi yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati mavjud.

Asosiy va tahliliy qism

O‘zbekiston bank tizimi so‘nggi yillarda tub islohotlar bosqichini boshdan kechirmoqda. Xususan, davlat banklarini transformatsiya qilish, xususiy sektor ulushini oshirish hamda moliyaviy xizmatlar bozorini liberallashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. So‘nggi ma’lumotlarga ko‘ra, 2024–2025 yillarda mamlakat bank tizimi aktivlari hajmi 700 trln so‘mdan oshgan bo‘lib, uning qariyb 65 foizi davlat ulushi mavjud banklar hissasiga to‘g‘ri keladi. Bu esa davlat banklarining bank tizimidagi yetakchi rolini saqlab qolayotganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, tijorat banklari, ayniqsa xususiy banklar faoliyati sezilarli darajada kengaymoqda. 2025 yil holatiga ko‘ra, xususiy banklarning kredit portfeli umumiy kreditlarning qariyb 30–35 foizini tashkil etmoqda. Bu ko‘rsatkich oxirgi 3–4 yil ichida barqaror o‘sib borayotganini ko‘rsatadi. Mazkur holat davlat va tijorat banklari o‘rtasida hamkorlikni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratayotgan bo‘lsa-da, ayrim tizimli muammolar saqlanib qolmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, davlat banklari asosan yirik investitsion loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, sanoat, energetika va infratuzilma sohalarida ustunlik qiladi. Tijorat banklari esa ko‘proq kichik va o‘rta biznesni kreditlash, chakana bank xizmatlarini ko‘rsatish hamda tezkor moliyaviy mahsulotlarni taklif etishga ixtisoslashgan. Ushbu funksional taqsimot ijobiy jihat hisoblangan bo‘lsa-da, banklar o‘rtasida resurslar va mijozlar uchun raqobatning notengligi ham kuzatiladi.

Quyidagi jadval bank tizimidagi asosiy ko‘rsatkichlarning dinamikasini aks ettiradi:

1-jadval
O‘zbekiston bank tizimida davlat va tijorat banklari ulushi (2021–2025 yil)

Ko‘rsatkichlar	2021	2022	2023	2024	2025
Bank aktivlari (trln so‘m)	420	520	610	680	720
Davlat banklari ulushi (%)	72	70	68	66	65
Tijorat (xususiy) banklar ulushi (%)	28	30	32	34	35
Kredit portfeli (trln so‘m)	310	390	470	530	580
Kichik biznes kreditlari ulushi (%)	24	27	30	33	36
Raqamli bank xizmatlari ulushi (%)	35	42	50	58	65

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Moliya vazirligi ma’lumotlari va muallif hisob-kitoblari asosida tuzilgan.

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, bank tizimi aktivlari 2021 yildagi 420 trln so‘mdan 2025 yilga kelib 720 trln so‘mga yetgan bo‘lib, bu sezilarli o‘sishni ko‘rsatadi. Shu bilan birga, davlat banklari ulushi bosqichma-bosqich kamayib, 72 foizdan 65 foizga tushgan. Bu esa bank sektorini liberallashtirish siyosati samarali amalga oshirilayotganini bildiradi.

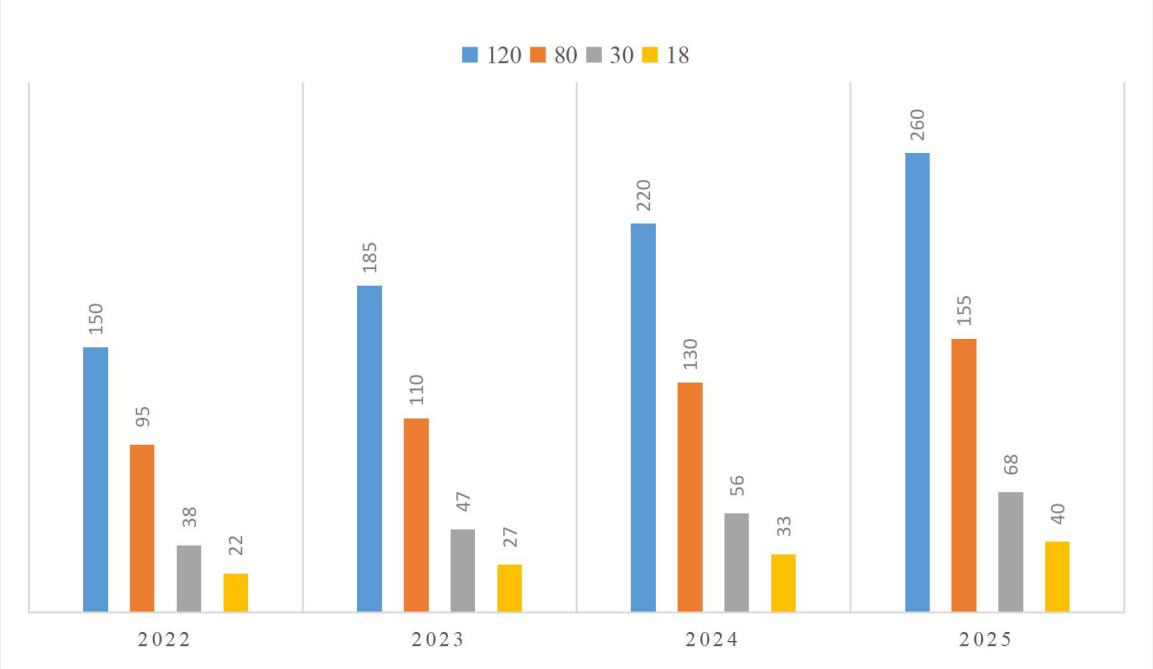
Tijorat banklari ulushining oshishi raqobat muhitining shakllanayotganidan dalolat beradi. Ayniqsa, kichik biznesni kreditlash ulushining 24 foizdan 36 foizga oshgani iqtisodiyotning real sektorini qo‘llab-quvvatlash kuchayganini ko‘rsatadi. Bu jarayonda tijorat banklarining roli ortib borayotgani muhim ahamiyatga ega.

Raqamli bank xizmatlari ulushining keskin oshishi (35% dan 65% gacha) banklararo hamkorlikning yangi bosqichga o‘tayotganini bildiradi. Raqamlashtirish banklar o‘rtasida ma’lumot almashinuvi, tezkor to‘lovlar va xizmatlar integratsiyasini ta’minlab, hamkorlik samaradorligini oshirmoqda.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, davlat banklarining yuqori ulushi bozorda raqobat muvozanatini buzishi mumkin. Bundan tashqari, kredit resurslarining asosan yirik loyihalarga yo‘naltirilishi kichik biznes uchun moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklab qo‘yadi. Tijorat banklari esa resurs bazasining yetarli emasligi sababli ayrim hollarda yirik loyihalarda ishtirok eta olmaydi.

Muallif pozitsiyasiga ko‘ra, davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi samarali hamkorlikni ta’minlash uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish zarur: birinchidan, banklar o‘rtasida resurslarni qayta taqsimlash mexanizmlarini joriy etish; ikkinchidan, qo‘shma moliyalashtirish (sindikatsiyalangan kreditlar) amaliyotini kengaytirish; uchinchidan, yagona raqamli platformalar orqali banklararo integratsiyani kuchaytirish; to‘rtinchidan, risklarni birgalikda boshqarish tizimini rivojlantirish.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish bank tizimi barqarorligini ta’minlash va iqtisodiy o‘sishni jadallashtirishning muhim omili hisoblanadi. Shu sababli, ushbu yo‘nalishda kompleks va tizimli islohotlarni amalga oshirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

1-rasm. Davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlik ko‘rsatkichlari tahlili.

Manba: Markaziy bank ma’lumotlari, ochiq statistik bazalar va muallif hisob-kitoblari asosida tuzilgan.

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2021–2025 yillar davomida banklar o‘rtasidagi hamkorlik sezilarli darajada rivojlangan. Xususan, qo‘shma moliyalashtirish hajmi 120 trln so‘mdan 260 trln so‘mga oshgan bo‘lib, bu banklararo integratsiya kuchayayotganini bildiradi. Banklararo kreditlash hajmi ham barqaror o‘sib borgan, bu esa moliyaviy resurslar almashinuvi faollashganini ko‘rsatadi.

Raqamli operatsiyalar ulushining 30% dan 68% gacha oshishi bank tizimining raqamlashtirilayotganini va hamkorlikning zamonaviy shakllari rivojlanayotganini anglatadi. Kichik va o‘rta biznes bo‘yicha qo‘shma loyihalar ulushining oshishi esa iqtisodiyotning real sektorini qo‘llab-quvvatlashda banklar hamkorligi kuchayganini ko‘rsatadi.

Muallif fikricha, ushbu ijobiy tendensiyalarni yanada rivojlantirish uchun banklar o‘rtasida yagona raqamli platformalar yaratish va qo‘shma kreditlash mexanizmlarini kengaytirish zarur.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlikni samarali tashkil etish bank tizimi barqarorligini ta’minlash va iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston bank tizimida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan davlat banklarini transformatsiya qilish va xususiy sektor ulushini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ijobiy natijalar bermoqda. Biroq, banklar o‘rtasidagi hamkorlikni yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, davlat banklari asosan yirik investitsion loyihalarni moliyalashtirishda yetakchi bo‘lsa, tijorat banklari kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynamoqda. Ushbu funksional taqsimot iqtisodiyot rivojida muhim omil bo‘lsa-da, banklar o‘rtasida resurslar va imkoniyatlar taqsimotida nomutanosibliklar mavjud. Shu sababli, banklararo hamkorlikni kuchaytirish orqali moliyaviy resurslardan yanada samarali foydalanish imkoniyati mavjud.

Shuningdek, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi banklar o‘rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Raqamli bank xizmatlari, tezkor to‘lov tizimlari va yagona platformalarning joriy etilishi banklar o‘rtasida integratsiyani kuchaytirib, xizmatlar sifatini oshirmoqda. Shu bilan birga, risklarni boshqarish, kreditlash siyosatini muvofiqlashtirish va axborot almashinuvi tizimlarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Muallif xulosasiga ko‘ra, davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi hamkorlikni samarali tashkil etish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu jarayonda davlatning tartibga soluvchi roli, bozor mexanizmlari, raqobat muhiti va zamonaviy texnologiyalar uyg‘un holda rivojlantirilishi lozim. Ayniqsa, qo‘shma moliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish, banklararo kreditlashni rivojlantirish hamda kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha hamkorlikni kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, davlat va tijorat banklari o‘rtasidagi samarali hamkorlik bank tizimining barqaror ishlashini ta’minlash, moliyaviy vositachilik samaradorligini oshirish va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois, ushbu yo‘nalishda tizimli islohotlarni davom ettirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

Takliflar:

1. Qo‘shma moliyalashtirish (sindikatsiyalangan kreditlar)ni kengaytirish. Davlat va tijorat banklari yirik investitsion loyihalarni birgalikda moliyalashtirish tizimini rivojlantirishi zarur. Bu risklarni taqsimlash va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.

2. Yagona banklararo raqamli platforma yaratish. Banklar o‘rtasida ma’lumot almashinuvi, kredit tarixi va mijozlar bazasi integratsiyasini ta’minlovchi yagona platforma joriy etilishi lozim.

3. Resurslarni qayta taqsimlash mexanizmini joriy etish. Davlat banklaridagi ortiqcha moliyaviy resurslarni tijorat banklari orqali kichik va o‘rta biznesga yo‘naltirish tizimini yo‘lga qo‘yish zarur.

4. Kreditlash siyosatini muvofiqlashtirish. Davlat va tijorat banklari o‘rtasida kredit stavkalari, muddati va shartlarini muvofiqlashtirish orqali sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish kerak.

5. Risklarni birgalikda boshqarish tizimini rivojlantirish. Kredit risklari, likvidlik va operatsion risklarni baholashda yagona standart va metodologiyalarni joriy etish maqsadga muvofiq.

6. Kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish**.** Tijorat banklari bilan hamkorlikda KOB subyektlari uchun maxsus kredit liniyalari va imtiyozli moliyalashtirish dasturlarini kengaytirish lozim.

7. Bank xodimlari malakasini oshirish (IFRS va risk menejment)**.** Davlat va tijorat banklari xodimlari uchun xalqaro standartlar asosida muntazam trening va malaka oshirish tizimini joriy etish zarur.

8. Raqamli bank xizmatlarini integratsiyalash. Mobil banking, onlayn kreditlash va fintech yechimlarini banklararo integratsiya qilish orqali xizmatlar sifatini oshirish kerak.

Manbalar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF–5992-son Farmoni “O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”
3. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida” (2020 yil, yangi tahrir)
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank tizimi bo‘yicha yillik hisobotlar (2021–2025 yil.)
5. Central Bank of Uzbekistan. Monetary Policy Review va Financial Stability Reports**,** 2022–2025
6. World Bank. Global Financial Development Report**,** 2022–2024
7. International Monetary Fund. Financial Sector Assessment Program (FSAP) Reports**,** 2023–2024
8. OECD. Banking and Financial Markets Analysis, 2021–2023
9. Asian Development Bank**.** Uzbekistan Financial Sector Development Reports, 2022–2024
10. Mishkin, F. The Economics of Money, Banking and Financial Markets**,** Pearson, 2021.